

Dr Aldona HARASIMOWICZ

Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka

e-mail: a.harasimowicz@pb.edu.pl

ORCID: 0000-0002-3458-5313

DOI: 10.15290/oes.2019.03.97.09

PROCESY URBANIZACJI W STREFIE ZEWNĘTRZNEJ BIAŁEGOSTOKU¹

Streszczenie

Cel – Przedstawienie wybranych zagadnień związanych z urbanizacją strefy otaczającej miasto na podstawie literatury przedmiotu oraz analiza procesów suburbanizacji na obszarach stanowiących strefę zewnętrzną Białegostoku ze względu na zmiany ludnościowe, użytkowanie gruntów i rozwijającą się tam działalność gospodarczą.

Metoda badań – W artykule wykorzystano metodę opisową i metody statystyczne.

Wnioski – Wskazanie funkcji terenów podmiejskich Białegostoku oraz określenie charakteru procesu suburbanizacji.

Oryginalność /wartość – Artykuł eksponuje problematykę strefy zewnętrznej miast, co wpisuje się w dostrzeżoną obecnie potrzebę szerszych analiz tego typu obszarów.

Słowa kluczowe: suburbanizacja, strefa podmiejska, strefa zewnętrzna miast

URBANIZATION PROCESSES IN THE OUTER ZONE OF BIALYSTOK

Summary

Purpose – Presentation of selected issues connected with the urbanization of the area surrounding the city based on the literature on the subject and the analysis of the external zone of Białystok in terms of population changes, land use and economic activity which is conducted there.

Research method – The research methods adopted in the study include a descriptive research and statistical methods.

Results – An indication of the functions of Białystok suburban areas and the nature of suburbanization.

Originality /value – The article exposes the issues of the external zone of cities, which is in line with the perceived need for wider analyzes of such areas.

Key words: suburbanization, peri-urban area, outer zone of cities

JEL classification: R12

¹ Artykuł wpłynął 25 stycznia 2018 r., zaakceptowano 07 grudnia 2018 r.

Article received 25 January 2018, accepted 22 December 2018.

Artykuł finansowany w ramach pracy statutowej S/WBiŚ/4/2016.

1. Wstęp

Współcześnie urbanizacja jest jednym z bardziej widocznych procesów zachodzących w przestrzeni. Pojęcie to często jest utożsamiane z rozwojem samych miast, tymczasem charakter procesów urbanizacji jest niejednorodny i wielowymiarowy. Jak podkreśla D. Szymańska „urbanizacja jest procesem, dzięki któremu dany teren, jak i jego mieszkańcy, nabierają charakteru miejskiego” [Szymańska, 2007, s. 37], odnosi się więc ona również do przekształceń obszarów „nie – miejskich”. W wyniku ekspansji miejskiej powstają złożone struktury zbudowane z miasta oraz funkcyjnie powiązanych terenów je otaczających, zarówno tych wiejskich, jak i innych ośrodków miejskich. O ile miasta są przedmiotem wielu różnorodnych badań, to sama strefa podmiejska nie jest już przedmiotem tak intensywnych analiz [Ward, Shackleton, 2016, s. 80]. Uwzględniając dynamikę i skalę przemian zachodzących na obszarach otaczających miasta oraz funkcje, jakie one pełnią, wydaje się, iż istnieje potrzeba zwrócenia większej uwagi na tego rodzaju tereny. Celem niniejszej pracy jest analiza obszarów stanowiących strefę zewnętrzną Białegostoku i na tej podstawie odpowiedź na pytanie o charakter procesów suburbanizacji.

2. Kształtowanie się strefy podmiejskiej

Koncentracja ludności w miastach przebiegała stopniowo przez długie wieki, a przyspieszenie tego zjawiska przypisuje się rozwojowi przemysłu i komunikacji masowej. Wraz z rosnącą kumulacją liczby mieszkańców miast i związanym z tym wzrostem gęstości zabudowy oraz pogorszeniem jakości życia spowodowanym m.in. degradacją środowiska naturalnego, zatłoczeniem, hałasem, spadkiem poziomu bezpieczeństwa, następuje stopniowy spadek atrakcyjności miasta i wzrost liczby ludności osiedlającej się w jego bliskim sąsiedztwie. W ten sposób powstaje strefa przejściowa między miastem a terenami wiejskimi nazywana suburbią, przedmieściami, obszarami podmiejskimi (okołomiejскими), strefą zewnętrzną miasta, strefą zurbanizowaną, strefą ciężenia miasta, peryferiami miejskimi, kontinuum miejsko-wiejskim. Strefa zewnętrzna miasta trudna jest do jednoznacznego zdefiniowania, głównie ze względu na to, iż często nie wiadomo, „czy to jeszcze dalszy ciąg miasta, czy to już wieś, a może całkiem nowy «twór» osadniczy” [Gonda-Soroczyńska, 2009, s. 150].

Strefa zewnętrzna miasta najczęściej definiowana jest jako strefa przejściowa, gdzie miesza się cechy miejskie i wiejskie, niejednokrotnie zacierając się w wyniku działania różnych podmiotów, jak rolnicy, właściciele domów czy instytucje [Bittner, Sofer, 2013, s. 11]. Jest to bufor pomiędzy prawdziwymi terenami wiejskimi z jednej strony a miastem z drugiej. Obszar ten charakteryzuje się swoim własnym (specyficznym) sposobem użytkowania terenów, ale też jest mieszanką tradycyjnego miejskiego i wiejskiego zagospodarowania terenu [Gallent, 2006, s. 385].

Kształtowanie się obszarów podmiejskich związane jest z suburbanizacją, którą można określić jako postępującą ekspansję istniejącej formy miejskiej od centralnego

rdzenia na zewnątrz [Besussi i in., 2010, s. 19]. Suburbanizacja uznawana jest za pewien etap rozwoju miast – fazę procesów urbanizacji. Mimo tego suburbanizację traktuje się często w kategoriach zagrożenia zarówno dla miasta, jak i terenów podmiejskich, wskazując na poszczególne koszty, jakie ona ze sobą niesie. Tym samym strefa zewnętrzna miasta postrzegana jest bardziej jako negatywna przestrzeń, będąca odbiciem niepowodzeń planowania niż przestrzeń nowych możliwości [Scott i in., 2013, s. 11].

Zjawisko ekspansji przestrzennej miast, dosyć intensywne w całym okresie powojennym, w ostatnich dziesięcioleciach zaczyna przybierać inny charakter. Rozwój obszarów podmiejskich to nie tylko efekt imigracji ludności wiejskiej napływającej do miasta i włączania tych obszarów w granice miasta – w największych miastach i obszarach metropolitalnych, to skutek odpływu ludności miejskiej ze stref wewnętrznych miast i osiedlania się w strefach podmiejskich [Węclawowicz i in., 2006, s. 145]. Nasilające się procesy suburbanizacji zdeterminowały istotne zmiany w strukturze wykorzystania terenu w skali regionalnej poprzez modyfikację społeczno-ekologicznych relacji między miastem, a otaczającymi je obszarami wiejskimi. Suburbanizacja przyczynia się do kształtowania zróżnicowanego i hybrydowego krajobrazu, który słabnie (zanika) wraz z odległością od miasta centralnego. Tereny wokół miast mają swoje specyficzne społeczno-gospodarcze, polityczne i ekologiczne funkcje, wpływające na usługi istniejącego tam ekosystemu [Salvati, Carlucci, 2014, s. 1]. Podczas gdy suburbanizacji towarzyszą za zwyczaj zmiany regionalnej struktury gospodarczej, to w skali lokalnej, proces rozprzestrzeniania się urbanizacji znajduje odzwierciedlenie w zróżnicowanym wykorzystaniu gruntów na terenach podmiejskich oraz rozproszonym osadnictwie w zewnętrznej części aglomeracji, które zależą od preferencji lokalizacyjnych poszczególnych podmiotów [Venanzoni i in., 2017, s. 50].

Współczesne procesy urbanizacji prowadzą do określonych zmian przestrzennych w mieście i jego strefie podmiejskiej. Specyfika owych zmian polega przede wszystkim na [Parysek, 2008, s. 13]:

- urbanizacji suburbiów,
- peryferyzacji rdzenia miejskiego,
- rozwoju części zewnętrznych miast,
- dekoncentracji i rekoncentracji zabudowy i funkcji,
- powstawaniu enklaw wewnątrzmijskich,
- deindustrializacji i reindustrializacji,
- zacieraniu się granic miasta,
- powiększających się nierównościach społecznych,
- wzroście napięć i konfliktów.

Strefa miejsko-wiejska podlega m.in. takim zjawiskom jak utrata gruntów ornych, zwiększanie się mobilności ludności, zmiany w zakresie korzyści lokalizacji, wzrost możliwości zatrudnienia, zmiany stylu życia mieszkańców [Bittner, Sofer, 2013, s. 11]. Przekształcenia pojawiające się na obszarach podmiejskich nie zachodzą niezależnie od ośrodka miejskiego, ale są z nim powiązane – suburbanizacja powoduje zmiany zarówno samych jednostek miejskich, jak też otaczających je terenów

wiejskich pod względem przestrzennym, przyrodniczym, demograficzno-społecznym, ekonomicznym.

Powiązania kształtujące się między miastem a jego strefą zewnętrzną wynikają z zadań, jakie pełnią poszczególne obszary. Funkcje strefy podmiejskiej, przejawem których są dominujące tam rodzaje działalności, związane są z wartościami postrzeżanymi w tych terenach. Do podstawowych wartości przypisywanych obszarom otaczającym miasta można zaliczyć: środowisko przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe, atmosferę spokoju (w porównaniu z miejskim stylem życia), przestrzeń, zasoby [van Leeuwen, 2010, s. 31].

TABELA 1

Funkcje realizowane w mieście i jego strefie zewnętrznej

Rodzaj funkcji	
Miasto	Strefa zewnętrzna
<ul style="list-style-type: none"> – administracyjna, – polityczna, – finansowa, – usługowa (w tym również realizacja usług wyższego rzędu oraz usług specjalistycznych np. fiskalnych, doradczych, księgowych ubezpieczeniowych, prawniczych), – oświatowa, – badawczo-rozwojowa, – naukowa, – inwestycyjna, – komunikacyjno-transportowa, – handel towarami luksusowymi, – informacyjna, – marketingowa, – turystyczna, – ośrodka wzrostu/centrum rozwoju społeczno-gospodarczego. 	<ul style="list-style-type: none"> – rolna (grunty orne, hodowla zwierząt), – realizacja zaopatrzenia (np. w zakresie materiałów budowlanych, energii, wody), – żywicielska, – mieszkaniowa, – handlowa (handel wielkopowierzchniowy, centra handlowe, składy budowlane, salony dealerów samochodowych), – usługowa (realizacja usług dla ludności o powszechnym charakterze), – logistyczna (magazynowa), – rekreacyjna, – wypoczynkowa, – turystyczna, – przemysłowa, – transportowa/komunikacyjna (np. lokalizacja lotniska) – ekologiczna (np. zielone przestrzenie, mikroklimat, zielone korytarze), – zabezpieczająca przed powodzią, – odbioru zanieczyszczeń (składowiska odpadów), – inwestycyjna (odnosząca się w dużej mierze do inwestycji wymagających wielkich przestrzeni – np. fabryki, szpitale, cmentarze, elektrownie, parki naukowe, centra biurowe).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Collis i in., 2010, s. 107; Krzysztofik, Runge, 2011, s. 27; Rajman, 2003, s. 112; Rynio, 2006, s. 258; Sullivan, Lovell, 2006, s. 153; *State of the world...*, 2007, s. 49; van Leeuwen, 2010, s. 31].

Strefa podmiejska, będąca hybrydą miejsko-wiejską, pełni typowe tradycyjne funkcje dla obszarów wiejskich, ale również zaczęła przejmować funkcje o charak-

terze miejskim. Inaczej ujmując, są to obszary mające pewne początkowe funkcje miast (stąd też nabywające część cech miejskich), ale jeszcze nie stanowiące miast [Tian i in., 2017, s. 477].

Obecnie liczba i różnorodność działalności, jakie lokalizują się na terenach podmiejskich na skutek procesów suburbanizacji jest znacznie większa w porównaniu z obszarami wiejskimi położonymi w dalszej odległości od miast. Zestaw funkcji pełnionych przez strefę zewnętrzną miast (tabela 1) można byłoby pogrupować na:

- funkcje związane z rolnictwem i ludnością wiejską (funkcja rolna i część funkcji usługowych),
- funkcje związane z obsługą ludności „napływowej” za zwyczaj miejskiej – są to dotychczasowi mieszkańcy miast osiedlający się na przedmieściach lub osoby przenoszące się z dalszych terenów wiejskich, ale wiążące przyszłość z miastem; inaczej ujmując są to osoby będące tzw. użytkownikami miasta, ale nie jego mieszkańcami, zależy im na bliskości ośrodka miejskiego z racji korzystania z przestrzeni miejskiej (np. funkcja transportowa, rekreacyjna, usługowa),
- funkcje nakierowane na potrzeby miasta – jego mieszkańców (np. funkcja wypoczynkowa, komunikacyjna, zabezpieczająca przed powodzią, odbioru odpadów, żywicielska, zaopatrzeniowa).

Powyższy podział odzwierciedla przejściowy miejsko-wiejski charakter strefy podmiejskiej, mozaiki mieszkańców i ich potrzeb. Na podstawie roli, jaką pełni strefa zewnętrzna można wywnioskować, że w dużej mierze jej funkcjonowanie nastawione jest na obsługę potrzeb użytkowników miasta (tych, którzy tam mieszkają, ale również tych, którzy tylko czasowo korzystają z przestrzeni miasta).

Konsekwencją pojawiających się na obszarach otaczających miasta poszczególnych funkcji jest zagospodarowanie terenu – stopień zainwestowania miejskiego na tych terenach jest znaczny. Zabudowa suburbiów cechuje się przejściowym, miejsko-wiejskim charakterem, a intensywność dojazdów ze strefy podmiejskiej do miasta centralnego pod kątem rynku pracy, usług edukacyjnych, handlowych, kulturowych, medycznych itp. jest stosunkowo duża. Miejski styl życia przenoszony na podmiejskie obszary wiejskie kreuje zapotrzebowania na wyłączenie poszczególnych terenów z użytkowania rolniczego na rzecz rozwoju obiektów przemysłowych, infrastruktury transportu, mieszkalnictwa czy dla celów rekreacyjnych [Lin, 2007, s. 1828].

Delokalizacja ludności i działalności gospodarczej, leżąca u podstaw suburbanizacji, najprawdopodobniej nie spowoduje jednak ujednoclenia funkcji pełnionych przez miasto i jego strefę zewnętrzną. Wynika to z odmiennych korzyści lokalizacji dla poszczególnych rodzajów działalności, jakie oferują te obszary. Część funkcji realizowanych na obszarze miasta pozostanie jego domeną i nie wykazuje istotnej tendencji do przesuwania się w kierunku terenów peryferyjnych. Są do przede wszystkim te rodzaje działalności, które wiążą się z korzyściami konkretnej lokalizacji (lokalizacja w pobliżu innych podmiotów, instytucji, prestiż miejsca), zazwyczaj w centrum lub wybranej dzielnicy miasta. Nie bez znaczenia w przypadku części

działalności prowadzonej na terenie miasta jest dostępność do oferowanych usług i towarów, stąd też atrakcyjniejsze są miejsca, gdzie natężenie potencjalnych konsumentów jest relatywnie duże, albo/i możliwość dotarcia (komunikacja) jest dobrze rozwinięta. Warunki powyższe spełnione są w lepszym stopniu przez rdzeń miejski niż jego otoczenie.

Relacje między miastem a strefą zewnętrzną decydują o zasięgu przestrzennym oddziaływania miasta na jego najbliższe otoczenie. Zmiana poszczególnych zależności w strukturze tego układu przyczynić się może do zmiany granic obszarów podmiejskich. O ile wyodrębnienie miasta jest oczywiste, gdyż odnosi się ono do jego granic administracyjnych, to problemów może następczą delimitacja suburbiów. Strefa zewnętrzna miasta nie posiada ściśle określonych granic i może rozciągać się w promieniu od kilkunastu do kilkudziesięciu kilometrów. Wyznaczanie granic uwzględnia kryteria morfologiczne i funkcjonalne. Jednak jak pokazują próby wyznaczania zasięgu oddziaływania miast nie jest to zadanie łatwe, co wynika z różnych procesów historycznych i rozwojowych oraz wielkości miast i stref ich oddziaływania, skutkujących silnym zróżnicowaniem stref podmiejskich, utrudniającym przyjęcie optymalnej i jednocześnie ograniczonej liczby wskaźników oraz ich rodzaju [*Kryteria delimitacji...*, 2013, s. 6].

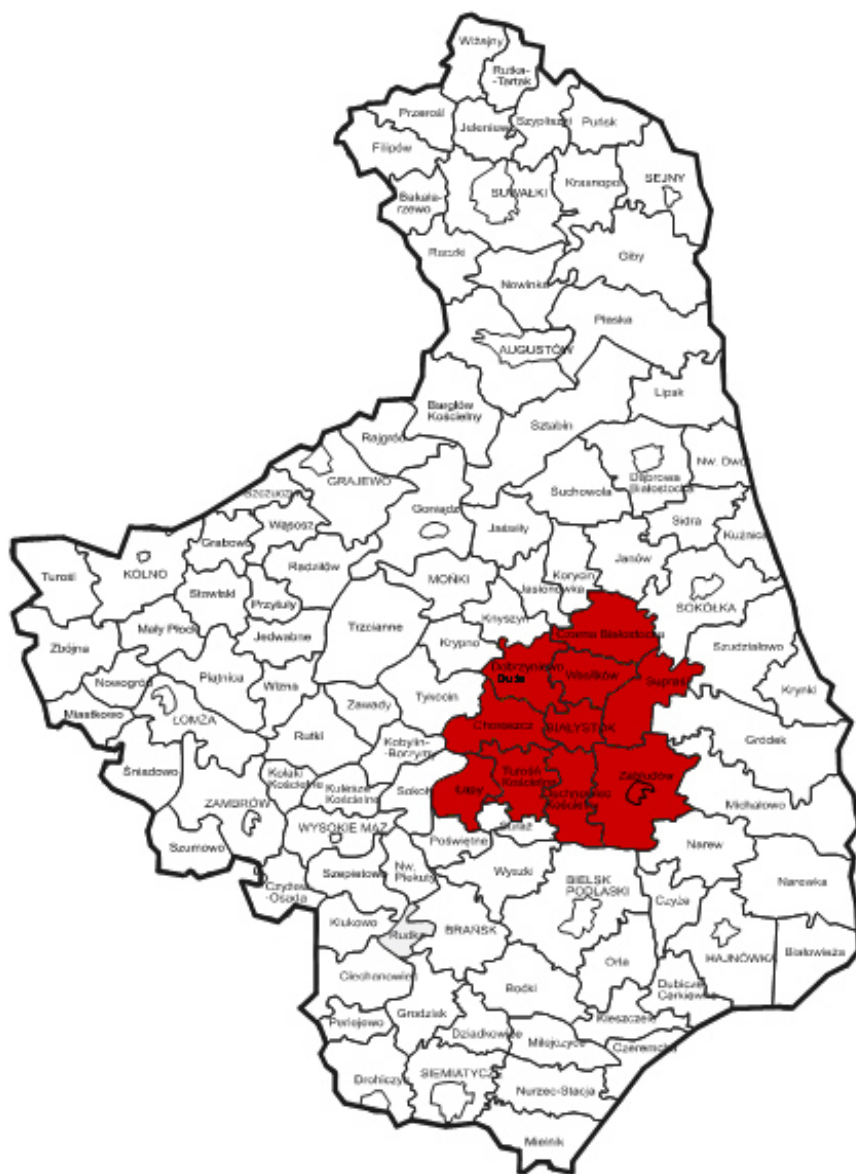
3. Zasięg i ludność strefy zewnętrznej Białegostoku

Białystok jest największym miastem północno-wschodniej Polski, 11. miastem pod względem liczby mieszkańców w Polsce (295981 mieszkańców) i 29. miastem pod względem zajmowanej powierzchni (102 km²). Gęstość zaludnienia w Białymstoku wynosi 2893 osób na km², co oznacza, że jest to jedno z najgęściej zaludnionych miast Polski.

Uwzględniając fakt, że strefa zewnętrzna miast wyznaczana jest na podstawie relacji kształtujących się między miastem a terenami je otaczającymi, przyjęto, że strefę tę dla Białegostoku tworzyć będą gminy zaliczone do Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego (rysunek 1). W związku z tym strefa zewnętrzna Białegostoku składa się z gmin: Choroszcz, Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Łapy, Supraśl, Turośń Kościelna, Wasilków, Zabłudów. Sześć z tych jednostek terytorialnych jest gminami miejsko-wiejskimi, stąd obszar strefy podmiejskiej Białegostoku tworzą nie tylko obszary wiejskie, ale również niewielkie miasteczka (Choroszcz, Czarna Białostocka, Łapy, Supraśl, Wasilków, Zabłudów).

RYSUNEK 1

Gminy tworzące Białostocki Obszar Funkcjonalny

Źródło: [www 1].

TABELA 2

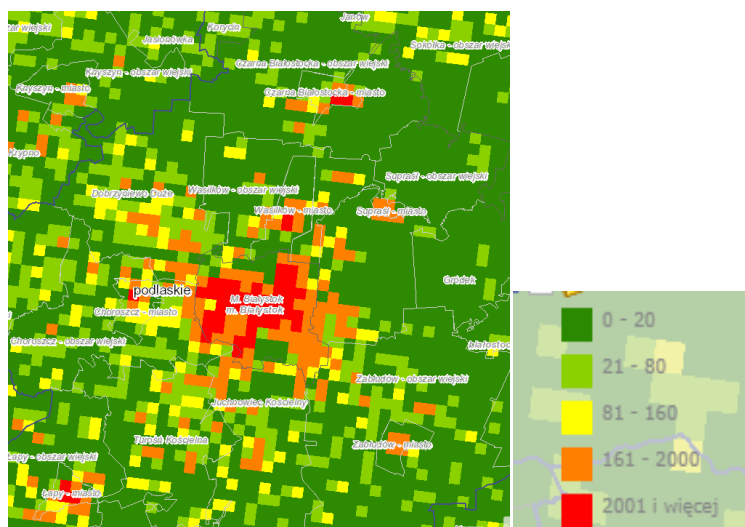
Liczba ludności i powierzchnia gmin tworzących strefę zewnętrzną
Białegostoku w 2016 r.

Gmina	Liczba ludności	Powierzchnia (km ²)	Gęstość zaludnienia (os/km ²)	Zmiany ludności w latach 2004-2016 (przyrost/ubytek)	Dynamika zmian liczby ludności (2016/2004)
Choroszcz	14713	164	91	2092	1,17
Czarna Białostocka	11601	206	56	-121	0,99
Dobrzyniewo Duże	8895	161	56	1153	1,15
Juchnowiec Kościelny	15671	171	92	2841	1,22
Łapy	22243	128	174	-1019	0,96
Supraśl	14520	189	79	2299	1,19
Turośń Kościelna	6043	140	44	856	1,17
Wasilków	15609	127	126	3319	1,27
Zabłudów	9187	340	27	-2666	0,78
Razem	118482	1626	73	8754	1,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Powierzchnia i ludność..., 2017, s. 122-123].

RYSUNEK 2

Gęstość zaludnienia (osoby na km²) w Białymstoku i jego strefie zewnętrznej

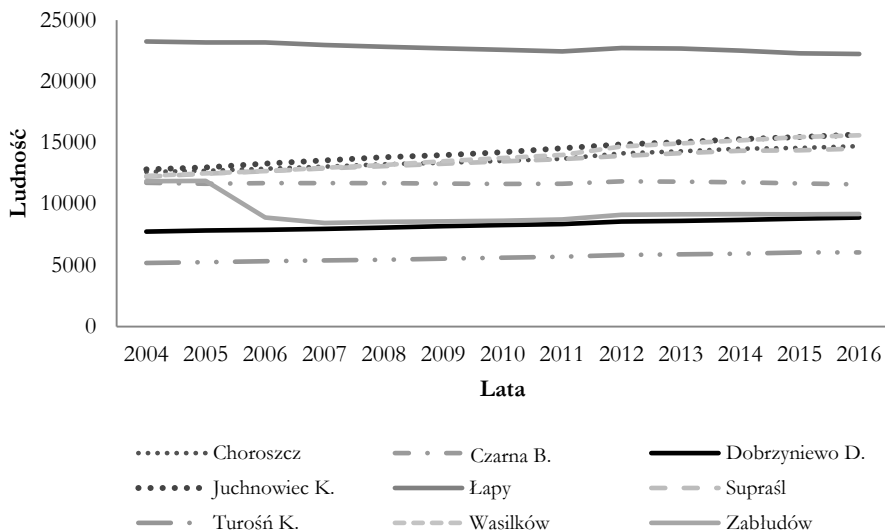
Źródło:[www 2].

Strefa zewnętrzna Białegostoku zajmuje obszar szesnastokrotnie większy od rdzenia miejskiego (1626 km²) i jest zamieszkiwana przez 118482 osoby (co stanowi 40% wielkości zaludnienia Białegostoku). W okresie ostatnich kilkunastu lat (2004-2016) na terenie podmiejskim następował wzrost liczby jej mieszkańców, jednak w wymiarze poszczególnych gmin dynamika tych zmian przebiegała różnie (tabela 2, rysunek 3). Największy przyrost ludności w badanym okresie nastąpił w gminie Wasilków (przyrost liczby mieszkańców o 27%) oraz Juchnowiec Kościelny (22%), natomiast w przypadku trzech gmin: Czarna Białostocka, Łapy, Zabłudów liczba ludności zmniejszyła się (przy czym w 2006 r. część terenów gminy Zabłudów została włączona w granice administracyjne Białegostoku).

Gęstość zaludnienia w Białymstoku wynosi 2893 osoby na km², natomiast średnia wartość tego wskaźnika dla jego strefy zewnętrznej to 73 osoby na km². Największe skupienie ludności w stosunku do powierzchni na terenach podmiejskich występuje w gminach Łapy (174 osób na km²) i Wasilków (126 osób na km²), najmniejsze w gminie Zabłudów (27 osób na km²) oraz Turośń Kościelna (44 osoby na km²) (tabela 2, rysunek 2).

RYSUNEK 3

Zmiana liczby ludności w strefie zewnętrznej Białegostoku w latach 2004-2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Powierzchnia i ludność...*, 2016, s. 122-123; *Powierzchnia i ludność...*, 2015, s. 120-121; *Powierzchnia i ludność...*, 2014, s. 126-127; *Powierzchnia i ludność...*, 2013, s. 125; *Powierzchnia i ludność...*, 2012, s. 125; *Powierzchnia i ludność...*, 2011, s. 125; *Powierzchnia i ludność...*, 2010, s. 123-124; *Powierzchnia i ludność...*, 2009, s. 121; *Powierzchnia i ludność...*, 2008, s. 121; *Powierzchnia i ludność...*, 2007, s. 120-121; *Powierzchnia i ludność...*, 2006, s. 110; *Powierzchnia i ludność...*, 2005, s. 112; *Powierzchnia i ludność...*, 2004].

TABELA 3
Migracje na pobyt stały w strefie zewnętrznej Białegostoku w latach 2004-2016

Gmina	2004			2005			2006			2007			2008		
	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji
Choroszcz	287	235	146	362	306	226	360	291	183	376	290	216	320	264	152
Czarna Białostocka	105	89	-23	151	82	25	162	99	20	120	71	-23	118	80	-4
Dobrzyniewo Duże	174	152	105	136	115	81	162	124	98	207	159	125	158	138	86
Juchnowice Kościelny	383	323	249	369	301	212	428	356	222	454	374	260	378	326	198
Łąpy	180	68	-91	188	79	-102	232	129	-68	218	123	-105	157	79	-119
Supraśl	373	331	231	274	237	131	402	357	262	389	318	193	327	300	172
Turośń Kościelna	117	90	62	141	124	85	156	135	70	162	125	64	140	120	80
Wasilków	347	284	180	339	283	182	433	351	276	409	351	216	350	302	213
Zabłudów	262	221	116	225	181	85	170	106	-411	221	161	84	148	130	52

Gmina	2009			2010			2011			2012			2013		
	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji
Choroszcz	283	238	157	352	282	162	291	242	133	367	300	181	397	343	234
Czarna Białostocka	126	97	18	123	67	-11	101	62	-22	83	67	-29	94	64	-20
Dobrzyniewo Duże	175	155	95	140	111	68	167	145	79	125	96	23	154	126	89
Juchowice Kościelny	375	279	226	511	398	309	493	399	313	404	327	172	399	327	212
Łąpy	139	74	-75	161	94	-106	173	92	-63	189	98	-100	199	86	-105
Supraśl	318	273	199	307	276	169	354	295	228	332	284	197	365	326	219
Turośń Kościelna	156	142	85	123	93	65	174	134	112	134	112	69	135	90	77
Wasilków	360	283	235	387	338	214	527	412	348	429	322	237	319	255	156
Zabłudów	161	124	64	218	183	132	196	149	94	171	133	43	180	139	41

Gmina	2014			2015			2016		
	Napływ	W tym z napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji	Napływ	W tym napływ z miast	Saldo migracji
Choroszcz	298	264	132	334	271	173	332	280	158
Czarna Białostocka	103	70	-35	98	68	-41	87	61	-25
Dobrzyniewo Duże	148	107	79	169	149	107	218	168	128
Juchowice Kościelny	377	306	160	378	307	202	371	298	170
Łąpy	210	113	-103	177	74	-109	135	61	-73
Supraśl	302	255	138	351	302	209	424	366	258
Turośń Kościelna	139	110	79	96	81	33	130	110	72
Wasilków	411	327	192	341	280	167	503	416	306
Zabłudów	154	124	49	208	146	90	168	145	65

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [www.3].

We wszystkich gminach strefy zewnętrznej Białegostoku w latach 2004-2016 następował napływ ludności, jednak w gminie Łapy odpływ mieszkańców był większy, stąd w każdym roku saldo migracji było tam ujemne (tabela 3). Podobny problem przez większość lat obserwowano w Czarnej Białostockiej. W pozostałej części strefy zewnętrznej Białegostoku saldo migracji pozostawało dodatnie. Jednocześnie więcej osób decydowało się na opuszczenie Białegostoku, niż przyjeżdżało na pobyt stały do tego miasta – w latach 2004-2016 tylko w 2012 i 2014 r. saldo migracji było tu dodatnie (wynoszące odpowiednio 53 i 110 osób). Ponadto większość osób napływająca na obszary podmiejskie Białegostoku była już wcześniej mieszkańcem miasta. W zależności od gminy i roku było to od 54% do 90% napływającej ludności, przy czym w wielu przypadkach było to ponad 80% (tabela 3). Jedynie gmina Łapy na tle pozostałych obszarów charakteryzowała się relatywnie mniejszym udziałem ludności miejskiej wśród nowoprzybyłych mieszkańców w przeciągu badanego okresu (38-58% napływającej ludności w zależności od roku).

4. Funkcje strefy zewnętrznej Białegostoku

Tereny zewnętrzne tworzące z miastem obszar zurbanizowany charakteryzują się istnieniem funkcjonalnych powiązań z rdzeniem miejskim, a także zaawansowaniem procesów urbanizacyjnych. Strefa otaczająca miasto upodabnia się do niego pod pewnymi względami, co ma przełożenie na sposób użytkowania gruntów. Największą część zewnętrznej strefy Białegostoku – 148270 ha – zajmują grunty rolne i leśne, co stanowi 91,19% jej powierzchni (52,03% użytki rolne, 39,16% grunty leśne). Tereny zurbanizowane i zabudowane obejmują 7819 ha, a więc tylko 4,81% całej strefy zewnętrznej (tabela 4). Blisko dwie trzecie terenów zurbanizowanych i zabudowanych związana jest komunikacją (drogową i kolejową), natomiast tereny mieszkaniowe i przemysłowe stanowią zaledwie 1,16% zewnętrznego obszaru Białegostoku (tereny mieszkaniowe 0,93%, przemysłowe 0,23%). Tereny przeznaczone na realizację funkcji wypoczynkowej oraz rekreacji również nie odgrywają istotnej roli w strukturze zagospodarowania gruntów białostockiej strefy zewnętrznej – 164 ha (0,10% powierzchni).

Struktura użytkowania gruntów w poszczególnych gminach jest stosunkowo zróżnicowana. Najwięcej użytków rolnych znajduje się w gminie Juchnowiec Kościelny – 75,87% powierzchni gminy, najmniej natomiast w Czarnej Białostockiej – 19,44% powierzchni gminy. Jednocześnie w przypadku większości gmin wielkość obszaru przeznaczana na funkcje rolne ma związek z ilością obszarów leśnych występujących w ich obrębie – Juchnowiec Kościelny charakteryzuje się jednym z najniższych odsetkiem gruntów leśnych wśród badanych gmin, a Czarna Białostocka najwyższym. Podobna wielkość obszarów przeznaczanych pod funkcje rolne i leśne cechuje gminę Wasilków (tabela 4).

TABELA 4

Struktura użytkowania gruntów w strefie zewnętrznej Białegostoku w 2014 r.

Gmina	Powierzchnia ogółem		Użytki rolne		Grunty leśne		Grunty zabudowane i zurbanizowane													
	w ha	w %	w ha	w %	w ha	w %	Ogółem		Tereny mieszkaniowe		Tereny przemysłowe		Tereny rekreacji i wypoczynku		Tereny komunikacji drogowej		Tereny komunikacji kolejowej			
							w ha	w %	w ha	w %	w ha	w %	w ha	w %	w ha	w %	w ha	w %	w ha	w %
Choroszcz	16379	100	10138	61,90	2860	17,46	1034	6,31	277	1,69	13	0,07	28	0,17	617	3,76	39	0,23		
Czarna Białostocka	20636	100	4012	19,44	15848	76,80	596	2,89	119	0,58	73	0,35	9	0,04	234	1,13	125	0,61		
Dobryńsk Duże	16113	100	9424	58,49	5938	36,85	598	3,71	62	0,38	5	0,03	13	0,08	405	2,51	61	0,38		
Juchnowiec Kościelny	17177	100	13032	75,87	2959	17,23	1009	5,87	208	1,21	53	0,31	27	0,16	534	3,11	90	0,52		
Łąpy	12765	100	8121	63,62	1816	14,23	940	7,36	190	1,49	108	0,85	7	0,05	386	3,02	177	1,39		
Supraśl	18856	100	4532	24,03	13152	69,75	814	4,32	266	1,41	48	0,25	12	0,06	361	1,91	48	0,38		
Turośń Kościelna	13990	100	8995	64,30	3356	23,99	708	5,06	75	0,54	1	0,01	12	0,09	412	2,94	161	1,15		
Wasilków	12712	100	5216	41,03	6304	49,59	973	7,65	243	1,91	55	0,43	24	0,19	447	3,52	102	0,80		
Zabłudów	33974	100	21124	62,18	11443	33,68	1147	3,38	73	0,21	18	0,05	32	0,09	886	2,61	37	0,11		
Razem	162602	100	84594	52,03	63676	39,16	7819	4,81	1513	0,93	374	0,23	164	0,10	4282	2,63	840	0,52		

Źródło: [www 4].

TABELA 5
Liczba podmiotów gospodarczych według sekcji PKD w strefie zewnętrznej Białegostoku w 2016 r.

Gmina	Podmioty gospodarcze według sekcji PKD																S, T, U	Razem*		
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P			Q	R
Choroszcz	19	5	128	7	6	201	354	96	19	36	33	32	142	35	12	33	79	16	93	1348
Czarna Białostocka	21	0	145	0	1	4	105	210	49	17	17	34	46	14	9	19	27	11	85	833
Dobryniowo Duże	13	2	79	0	4	191	205	78	22	15	16	7	60	16	6	23	35	16	68	856
Juchnowiec Kościelny	27	2	160	7	4	223	494	152	33	45	54	35	161	29	14	38	118	28	118	1743
Łapy	20	1	136	1	9	285	439	137	34	58	41	52	98	41	9	44	88	31	150	1676
Supraśl	24	0	171	5	4	232	433	122	60	50	30	36	163	38	5	46	143	31	116	1713
Turośń Kościelna	16	3	60	1	2	95	126	52	4	6	15	12	47	11	9	17	44	7	36	564
Wasilków	37	2	164	10	20	216	470	104	24	45	43	34	159	40	8	50	115	26	113	1684
Zabłudów	17	2	93	3	5	129	136	41	18	17	17	12	45	23	10	15	31	12	56	682
Razem strefa zew.	194	17	1136	34	55	1576	2762	992	263	289	266	254	921	247	82	285	680	178	835	11099
Białystok	199	21	2251	65	127	3590	8772	2509	727	1368	1202	1449	4068	800	76	1268	3039	597	2615	34844

* W związku z wprowadzonymi od 1 grudnia 2014 r. zmianami przepisów prawnych regulujących sposób zasilania rejestru REGON informacjami o podmiotach podlegających wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego, od danych według stanu na 31 grudnia 2014 r. istnieje możliwość wystąpienia w rejestrze REGON niewypełnionych pozycji dotyczących przewidywanej liczby pracujących, adresu siedziby/zamieszkania, rodzaju przeważającej działalności oraz formy własności. W związku z powyższym dane naliczone z rejestru REGON według ww. informacji mogą nie sumować się na liczbę ogółem prezentowaną w danej podgrupie.

Źródło: [www 5].

Najwyższy poziom zurbanizowania ze względu na udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w całkowitej powierzchni, występuje w gminie Wasilków (7,65%), Łapy (7,36%) oraz Choroszcz (6,31%), najniższy zaś w Czarnej Białostockiej (2,89%), Zabłudowie (3,38%), Dobrzyniewie Dużym (3,71%). Charakter gminy, miejsko-wiejski czy wiejski, nie zawsze decyduje o poziomie zurbanizowania całej gminy. O ile w przypadku obszarów o relatywnie największym odsetku terenów zurbanizowanych znalazły się gminy miejsko-wiejskie, to podobnie było w odniesieniu do gmin o najmniejszym udziale tych terenów (Czarna Białostocka oraz Zabłudów są gminami miejsko-wiejskimi).

TABELA 6

Struktura podmiotów gospodarczych według wielkości i rodzajów działalności w strefie zewnętrznej Białegostoku w 2016 r.

Gmina	Podmioty gospodarcze							
	na 10000 ludności	według wielkości zatrudnienia (w%)				według rodzaju działalności (w%)		
		0-9 osób	10-49 osób	50-249 osób	pow. 250	rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	przemysł i budownictwo	pozostała działalność
Choroszcz	909	95,25	4,01	0,67	0,07	1,41	25,74	72,85
Czarna Białostocka	720	96,52	2,64	0,84	0,00	2,52	30,61	66,87
Dobrzyniewo Duże	949	96,86	2,92	0,23	0,00	1,52	32,24	66,24
Juchnowiec Kościelny	1101	96,50	2,81	0,63	0,06	1,55	22,72	75,73
Łapy	756	97,02	2,27	0,72	0,00	1,19	25,78	73,03
Supraśl	1156	95,50	3,79	0,58	0,12	1,40	24,05	74,55
Turośń Kościelna	916	98,23	1,77	0,00	0,00	2,84	28,54	68,62
Wasilków	1054	97,51	2,20	0,24	0,06	2,20	24,46	73,34
Zabłudów	740	95,75	3,81	0,44	0,00	2,49	34,02	63,49
Razem	934	96,76	2,67	0,52	0,05	1,74	26,34	71,92

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [www 6].

Największy udział terenów przeznaczonych na funkcje mieszkaniowe w strukturze wykorzystania gruntów poszczególnych gmin znajduje się w Wasilkowie (1,91%) i Choroszczy (1,69%), najmniejszy w Zabłudowie (0,21%) i Dobrzyniewie Dużym (0,38%). Na podstawie wydanych pozwoleń na budowę można zauważyć, że w ostatnich latach na obszarach podmiejskich największą atrakcyjnością przy wyborze miejsca budowy budynków mieszkalnych cieszyły się nieruchomości gruntowe zlokalizowane w Juchnowcu Kościelnym, Supraślu i Choroszczy, natomiast najmniejszą w Czarnej Białostockiej i Łapach (tabela 7).

Funkcje przemysłowe w przypadku wszystkich gmin stanowią bardzo niewielką część zagospodarowania ich gruntów, stosunkowo najwięcej tego typu terenów jest w Łapach (0,85% obszaru gminy), najmniej w Turośni Kościelnej (0,01%), Dobrzyniewie Dużym (0,03%) oraz Zabłudowie (0,05%). Tereny rekreacyjne i wypoczynkowe również nie stanowią istotnego udziału w zagospodarowaniu obszarów gmin

otaczających Białystok. Największy odsetek tego typu obszarów ma gmina Wasilków (0,19% powierzchni gminy), Choroszcz (0,17%), Juchnowiec Kościelny (0,16%), najmniejszy zaś Czarna Białostocka (0,04%), Łapy (0,05%), Supraśl (0,06%). Ilość terenów zajęta pod funkcję komunikacyjną zależy m.in. od położenia gminy i przebiegu ważniejszych szlaków komunikacyjnych o znaczeniu ponadlokalnym. Wśród analizowanych gmin, do tych cechujących się relatywnie największą częścią gruntów, przeznaczoną pod funkcję komunikacji drogowej, zaliczają się Choroszcz (3,76%) i Wasilków (3,52%), najmniejszą – Czarna Białostocka (1,13%). W przypadku komunikacji kolejowej największy odsetek gruntów zajętych pod ten sposób zagospodarowania znajduje się w Łapach (1,39%) oraz Turośni Kościelnej (1,15%), najmniejszy w Zabłudowie (0,11%) i Choroszczy (0,23%).

TABELA 7

Liczba pozwoleń na budowę – budynki mieszkalne – w gminach tworzących strefę zewnętrzną Białegostoku w latach 2013-2016 (I-V)

Gmina	Liczba pozwoleń na budowę (bez projektów zamiennych)				
	2013	2014	2015	2016 (I-V)	Razem
Choroszcz	97	85	104	53	339
Czarna Białostocka	17	11	14	6	48
Dobrzyniewo Duże	71	67	64	30	232
Juchnowiec Kościelny	100	87	101	64	352
Łapy	29	18	26	16	89
Supraśl	117	95	89	45	346
Turośl Kościelna	45	34	38	20	137
Wasilków	67	84	89	41	281
Zabłudów	72	84	74	31	261
Razem	615	565	599	306	2085

Źródło: opracowanie własne na podstawie [www 7].

W strefie zewnętrznej Białegostoku zlokalizowanych jest 11099 podmiotów gospodarczych – najwięcej w Juchnowcu Kościelnym (1743), Supraślu (1713), Wasilkowie (1684), Łapach (1676), najmniej w Turośni Kościelnej (564) i Zabłudowie (682) (tabela 5). Uwzględniając działalność gospodarczą w odniesieniu do potencjału demograficznego, tj. liczbę podmiotów gospodarczych przypadającą na 10 tys. ludności, również te same trzy gminy cechują się najwyższym wskaźnikiem przedsiębiorczości (tabela 6), natomiast najmniej firm przypadających na 10 tys. mieszkańców odnotowano w Czarnej Białostockiej (720), Zabłudowie (740) i Łapach (756). W całej strefie zewnętrznej białostockiego obszaru funkcjonalnego na 10 tys. osób przypada 934 podmioty gospodarcze, podczas gdy w samym rdzeniu jest to 1175 przedsiębiorstw.

Na przestrzeni lat obserwowane jest zwiększanie się liczby firm funkcjonujących w otoczeniu Białegostoku. W 2016 r. w porównaniu z 2004 r. na całym obszarze podmiejskim nastąpił wzrost liczby działających tam przedsiębiorstw o 53,20%, analogiczny przyrost dla rdzenia wyniósł 11,12%. W wymiarze poszczególnych gmin

dynamika wzrostu liczby podmiotów gospodarczych kształtowała się następująco: Zabłudów 3,18%, Łapy 17,86%, Czarna Białostocka 31,60%, Supraśl 62,52%, Choroszcz 68,50%, Juchnowiec Kościelny 71,72%, Wasilków 79,53%, Dobrzyniewo Duże 94,10%, Turośń Kościelna 100,71%.

W strukturze podmiotów gospodarczych na terenach podmiejskich dominują mikroprzedsiębiorstwa, które stanowią blisko 97% ogółu podmiotów, niemal wszystkie firmy funkcjonujące na tym obszarze należą do sektora MŚP (99,95%). Duże przedsiębiorstwa zlokalizowane są tylko w 5 gminach – po jednym w Choroszcz, Juchnowcu Kościelnym, Wasilkowie, Zabłudowie i 2 w Supraślu. Najmniej podmiotów gospodarczych funkcjonuje w sektorze związanym z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem – 1,74% wszystkich przedsiębiorstw w strefie zewnętrznej Białegostoku. Z przemysłem i budownictwem związanych jest 26,34% podmiotów, natomiast blisko 71,92% wszystkich firm na obszarze podmiejskim zakwalifikowana jest do pozostałej działalności (tabela 6). Relatywnie największy odsetek firm I sektora dotyczy gmin Turośń Kościelna (2,84%), Czarna Białostocka (2,52%), Zabłudów (2,48%). W odniesieniu do sektora II udział ten najwyższy jest w Zabłudowie (34,02%), Dobrzyniewie Dużym (32,24%) oraz Czarnej Białostockiej (30,61%).

Analiza podmiotów gospodarczych według sekcji PKD¹ (tabela 5) pokazuje, że najwięcej przedsiębiorstw w strefie zewnętrznej Białegostoku funkcjonuje w działalności handlowej i naprawie pojazdów samochodowych – 24,89% wszystkich firm, budownictwie – 14,20% oraz w przetwórstwie przemysłowym – 10,24% (w tych trzech sekcjach skupionych jest blisko połowa wszystkich podmiotów gospodarczych), w transporcie i gospodarce magazynowej – 8,94%, w działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej – 8,30%. Najmniej liczną grupę stanowią podmioty gospodarcze zajmujące się górnictwem i wydobywaniem (0,15%), wytwarzaniem i zaopatrywaniem w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacji (0,31%) oraz dostarczaniem wody, gospodarką ściekami i rekultywacją (0,50%). Struktura podmiotów gospodarczych w strefie zewnętrznej Białegostoku wskazuje na występowanie podobieństw z analogiczną strukturą w samym mieście (tabela 5). W Białymstoku najwięcej przedsiębiorstw skupionych jest w działalności handlowej i naprawie pojazdów samochodowych – 25,18%

¹ Sekcje PKD: A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo, B – górnictwo i wydobywanie, C – przetwórstwo przemysłowe, D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacji, E – dostarczanie wody, gospodarka ściekami oraz rekultywacja, F – budownictwo, G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle, H – transport i gospodarka magazynowa, I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, J – transport i gospodarka magazynowa, K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa, L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości, M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca, O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne, P – edukacja, Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna, R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją, S – pozostała działalność usługowa, T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby, U – organizacje i zespoły eksterytorialne.

wszystkich przedsiębiorstw, działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej – 11,67%, budownictwie – 10,30%, opiece zdrowotnej i pomocy społecznej – 8,72% (w strefie podmiejskiej jest to 6,12%). Natomiast pod względem sekcji z najmniejszym udziałem podmiotów gospodarczych Białegostoku są to te same rodzaje działalności, co w strefie otaczającej miasto. Największe różnice w strukturze podmiotów między rdzeniem a peryferiami widoczne są w przypadku działalności z zakresu obsługi rynku nieruchomości (większy odsetek podmiotów występujący w mieście), przetwórstwa przemysłowego (większy odsetek podmiotów występujący w strefie zewnętrznej) oraz opieki zdrowotnej i pomocy społecznej. Działalność zaliczana do usług wyższego rzędu (sekcje J-R) na obszarze Białegostoku obejmuje 39,81% wszystkich podmiotów gospodarczych, podczas gdy w jego strefie zewnętrznej 28,88%.

Jedną z cech charakterystycznych dla procesów zaawansowanej suburbanizacji jest lokalizacja na obszarach podmiejskich działalności wymagających większych powierzchni w niemal wszystkich dziedzinach – m.in. infrastruktury technicznej, opieki zdrowotnej, sportu, rekreacji, kultury, rozrywki, handlu, działalności biurowej, naukowej i edukacyjnej. W przypadku terenów podmiejskich Białegostoku największe przedsięwzięcia dotyczą działalności produkcyjnej i handlowej. Największe przedsiębiorstwa produkcyjne związane są przede wszystkim z branżą budowlaną (betoniarnie, produkcja materiałów i chemii budowlanej, konstrukcje stalowe, stolarka), meblarską, spożywczą (przetwórstwo mięsne, piekarnie), branżą tekstylną (materiały, tkaniny, pasmanteria, obuwie), produkcją sprzętu medycznego, elektronicznego, AGD, systemów grzewczych i wodnych, elektrowni słonecznych, folii i opakowań, wyrobów z drewna, maszyn rolniczych, materiałów chemicznych. Większa działalność handlowa zlokalizowana w strefie zewnętrznej Białegostoku dotyczy przede wszystkim składów budowlanych, hurtowni materiałów ogrodniczoroślinnych oraz narzędzi, sprzedaży paliwa, sprzedaży mebli i artykułów wyposażenia wnętrz, dealerów samochodowych, dealerów maszyn budowlanych i wózków widłowych, dystrybucji artykułów spożywczych, kosmetycznych i odzieży roboczej, wyposażenia obiektów handlowych i gastronomicznych.

Na obszarach podmiejskich Białegostoku funkcjonują też stosunkowo większe (w porównaniu do innych podmiotów w poszczególnych gminach) przedsiębiorstwa oferujące usługi w dziedzinie hotelarsko-gastronomicznej, poligraficznej, samochodowej (mechanika pojazdowa), budowlanej, instalacji elektrycznych i teletechnicznych, logistycznej i magazynowej, transportu i spedycji, ochrony i monitoringu, bankowości oraz rynku nieruchomości. W obszarze funkcjonalnym Białegostoku nie zachodzi istotna delokalizacja działalności komercyjnej związanej z obsługą mieszkańców miasta. Brak jest tutaj dużych obiektów (centrów) handlowych, biurowych czy rozrywkowych.

Funkcje edukacyjne w zewnętrznej strefie Białegostoku dotyczą przede wszystkim obsługi lokalnej ludności. Zlokalizowane na tym terenie placówki to głównie ośrodki edukacji na poziomie przedszkolnym oraz podstawowym (w części gmin funkcjonują jeszcze gimnazja). W gminie Czarna Białostocka i Łąpy działają szkoły średnie zaspokajające również lokalne potrzeby w zakresie szkolnictwa. Wyjątkiem

jest liceum plastyczne w Supraślu, które ze względu na swoją specjalizację ma szerszy zasięg oddziaływania – uczniami tej szkoły są również mieszkańcy Białegostoku. W gminie Juchnowiec Kościelny, przy granicy z miastem Białystok, znajduje się Wydział Inżynierii Zarządzania Politechniki Białostockiej. Inne jednostki w zakresie szkolnictwa wyższego zlokalizowane są w granicach miasta.

Działalność związana z kulturą i sportem w zewnętrznej strefie Białegostoku nastawiona jest na zaspokojenie potrzeb mieszkańców poszczególnych gmin. Funkcje kulturowe realizowane są tu głównie przez gminne centra kultury, kluby i świetlice. Prowadzą one lokalną działalność artystyczną, edukacyjną oraz wydawniczą, której celem jest wspieranie lokalnej kultury, integrowanie mieszkańców, kultywowanie miejscowych tradycji i zwyczajów. Oddziaływanie na szerszą skalę, związane z realizacją funkcji kulturowej również dla mieszkańców Białegostoku, spełniają muzea zlokalizowane w poszczególnych gminach oraz teatr Wierszalin działający w Supraślu. Obiekty sportowe na terenach podmiejskich to przede wszystkim gminne boiska wielofunkcyjne, boiska rekreacyjne i sportowe, orliki, hale sportowe (znajdujące się przy szkołach), siłownie zewnętrzne, skate-parki, lokalne stadiony i ośrodki sportowe. Do obiektów sportowych czy sportowo-rekreacyjnych, nastawionych również na obsługę mieszkańców Białegostoku, można zaliczyć pole golfowe oraz basen w gminie Supraśl, parki linowe (Dobrzyniewo Duże, Choroszcz), stadniny koni, a także lotnisko dla motolotni i samolotów ultralekkich Towarzystwa Lotniczego Białystok, znajdujące się w Turośni Kościelnej.

Opieka zdrowotna na obszarach podmiejskich nastawiona jest na zaspokajanie podstawowych potrzeb miejscowej ludności i realizowana przez placówki podstawowej opieki zdrowotnej, ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, placówki stomatologiczne, apteki, a także szpital zlokalizowany w mieście Łapy. W gminie Choroszcz funkcjonuje szpital psychiatryczny – Samodzielny Publiczny Psychiatryczny Zakład Opieki Zdrowotnej, który ze względu na swoją specjalizację pełni funkcje o szerszym zasięgu przestrzennym (również dla miasta Białystok). Ponadto Supraśl ma status uzdrowiska i jest drugim, po Augustowie, kurortem na Podlasiu. Na tej bazie rozwijane są funkcje lecznictwa uzdrowiskowego (w zakresie chorób górnych i dolnych dróg oddechowych, chorób kardiologicznych, chorób ortopedyczno-urazowych, chorób reumatologicznych).

W zakresie zaspokajania innych zbiorowych potrzeb społecznych mieszkańców Białegostoku na obszarze otaczającym miasto zlokalizowany jest Zakład Utylizacji Odpadów Komunalnych miasta Białystok (w gminie Juchnowiec Kościelny) oraz cmentarz miejski (w gminie Supraśl).

Funkcją, która najbardziej wykształciła się w strefie zewnętrznej Białegostoku pod kątem obsługi mieszkańców rdzenia miejskiego, jest funkcja rekreacyjna (rekreacyjno-turystyczna). Realizacja jej opiera się przede wszystkim na trzech elementach: bazie gastronomicznej, dziedzictwie kulturowym oraz zasobach środowiska przyrodniczego. Większość gmin położona jest na terenach cennych przyrodniczo – w dolinie Narwi, w obrębie Narwiańskiego Parku Narodowego, w puszczy Knyszyńskiej (w tym na terenie rezerwatów) i jej otulinie lub też w sąsiedztwie tych obszarów. Na tej podstawie tworzone są szlaki do pieszych, konnych i rowerowych

wędrówek, a także możliwości dla uprawiania wędkarstwa, sportów wodnych, spływów kajakowych i przejażdżek łódkami.

W kontekście suburbanizacji istotne znaczenie ma podejście do tego procesu przez samorządy gminne na terenach otaczających miasta. W przypadku gmin tworzących strefę zewnętrzną Białegostoku w programowaniu ich rozwoju widoczne jest dostrzeganie szans lub zagrożeń wynikających z bliskości miasta. Wszystkie gminy wskazują na potencjalne możliwości związane z położeniem blisko Białegostoku (w obrębie aglomeracji białostockiej) [*Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Juchnowiec...*, 2015, s. 106-115; *Program Rozwoju Lokalnego Gminy Turośń...*, 2015, s. 49; *Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Zabłudów...*, 2007, s. 65; *Strategia Rozwoju Gminy Wasilków...*, 2012, s. 70-76; *Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Supraśl...*, 2015, s. 54-56; *Strategia Zrównoważonego Rozwoju...*, 2003, s. 26; *Zintegrowana Strategia Rozwoju...*, 2016, s. 88-90; *Zmiana Studium Uwarunkowań...*, 2011, s. 7]. Szanse upatrywane są przede wszystkim w rozwoju funkcji mieszkalnych, rekreacyjnych, rekreacyjno-sportowych, turystycznych skierowanych do mieszkańców Białegostoku. Gminy wskazują tym samym na potrzebę przygotowania nowych terenów pod zabudowę mieszkaniową (m.in. przez systematyczne przekształcanie terenów rolnych na obszary o funkcji pozarolniczej, rozwój infrastruktury technicznej), zagospodarowania przestrzeni na cele rekreacyjno-wypoczynkowe, wzbogacenia oferty turystycznej, rekreacyjnej, rekreacyjno-kulturowej i sportowej. Część gmin podkreśla też szanse wynikające z delokalizacji działalności gospodarczej oraz popytu generowanego przez mieszkańców Białegostoku i podmioty gospodarcze tam funkcjonujące. W Juchnowcu Kościelnym wskazuje się znaczenie zapotrzebowania na surowce ogrodnicze i rolnicze, powstające ze strony Białegostoku, a także istnienie na obszarze gminy rezerw terenów pod rozwój przemysłu. Gmina Łapy podkreśla korzyści wynikające z bliskości rynków zbytu produkcji rolniczej na potrzeby zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego w Białymstoku. Wasilków i Zabłudów jako korzystne dla ich rozwoju widzą tendencje do przenoszenia działalności gospodarczej z Białegostoku na obszary podmiejskie, natomiast w przypadku gminy Choroszcz wprost wskazuje się suburbanizację jako stymulator jej rozwoju. Niektóre gminy są jednak świadome zagrożeń, które wynikają z położenia w obrębie oddziaływania większego miasta. Są to przede wszystkim silne powiązania zawodowe i edukacyjne mieszkańców podmiejskich gmin z Białymstokiem, czego efektem jest realizacja części potrzeb konsumpcyjnych poza tymi gminami. Bliskość Białegostoku przyczynia się również do ograniczenia niektórych funkcji miejskich w miastach strefy zewnętrznej. Ponadto zwraca się uwagę na zwiększenie natężenia ruchu samochodowego, co ma wpływ na pogarszający się stan bezpieczeństwa oraz wzrost zanieczyszczenia środowiska.

Często wskazywaną przeszkodą w wykorzystaniu w pełni możliwości, jakie daje bliskość Białegostoku, są niewystarczające powiązania komunikacyjne obszarów podmiejskich z rdzeniem. W zakresie transportu publicznego usługi świadczone są przez transport kolejowy PKP (jednak jest to rozwiązanie o ograniczonej dostępności ze względu na rozmieszczenie infrastruktury kolejowej), PKS oraz komunikację miejską. Białostocka autobusowa komunikacja miejska obsługuje część terenów przylegających do miasta przy pomocy 14 linii autobusowych w gminach:

Choroszcz, Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Wasilków, Zabłudów. Funkcjonują również prywatne firmy transportowe, będące odpowiedzialnością na istniejące potrzeby mieszkańców obszarów podmiejskich. W większości jednak dostępność do poszczególnych terenów w strefie zewnętrznej Białegostoku, jak i samego rdzenia, opiera się na transporcie indywidualnym. Próbą ułatwienia w zakresie komunikacji gmin ościennych z miastem Białystok może być Białostocka Komunikacja Rowerowa BiKeR, którą objęta jest część gminy Juchnowiec Kościelny (2 stacje i 20 rowerów w Kleosinie i Ignatkach Osiedle) oraz Choroszcz (2 stacje i 14 rowerów).

5. Podsumowanie

Wraz ze wzrostem obszarów miejskich zarówno w kontekście ich liczby ludności, potencjału ekonomicznego i znaczenia politycznego coraz większy nacisk kładziony jest na koncepcję miasta-regionu jako właściwej jednostki do prowadzenia polityki miejskiej. „Miasto-region” może być wyznaczane w zależności od zakresu i charakteru działalności gospodarczej w rozszerzającej się strefie otaczającej miasto [Cohen, 2004, s. 38]. Tendencje w zakresie liczby i ruchu ludności na terenach otaczających Białystok oraz lokalizacji podmiotów gospodarczych na tym obszarze świadczą o trwającym procesie suburbanizacji. Struktura użytkowania gruntów i wynikające stąd funkcje obszarów podmiejskich wskazują jednak, że choć procesy urbanizacji są widoczne, to ich poziom zaawansowania nie jest jeszcze bardzo duży. Jednak uwzględniając polskie uwarunkowania urbanizacji, należy podkreślić, że badania suburbanizacji polskich miast prowadzone dla lat 90. minionego stulecia oraz pierwszej dekady obecnego, pokazały, że Białystok jest wśród miast o relatywnie istotnym natężeniu tych procesów w jego strefie zewnętrznej [Celińska-Janowicz, 2011, s. 104-105; Galka, Warych-Juras, 2011, s. 151].

W strefie zewnętrznej Białegostoku wykształciły się wszystkie funkcje typowe dla obszarów otaczających większe miasta, jednak ich znaczenie (ze względu na liczbę podmiotów gospodarczych czy strukturę użytkowania gruntów) jest zróżnicowane. Suburbanizacja przejawia się tu przede wszystkim w delokalizacji działalności produkcyjnej i handlowej (przy czym w mniejszym stopniu w odniesieniu do wielkopowierzchniowych inwestycji czy usług wyższego rzędu) oraz stopniowym rozwoju funkcji mieszkalnych. Natomiast w niewielkim stopniu zachodzi przeniesienie publicznych inwestycji miejskich (produktów miejskich) na tereny podmiejskie (np. w zakresie infrastruktury transportu, obiektów kultury, sportu, ochrony zdrowia), co po części wynika z istnienia wolnych terenów do zagospodarowania pod różne funkcje w granicach Białegostoku. Wydaje się, że na obecnym etapie urbanizacja terenów otaczających Białystok pozwoliła na wykształcenie się aglomeracji miejskiej z widoczną strefą zewnętrzną o charakterze bardziej wiejsko-miejskim niż miejsko-wiejskim, ale jeszcze nie miasta-regionu. Lokalizacja funkcji produkcyjno-usługowych na przedmieściach Białegostoku wykazuje typowy dla procesów suburbanizacji związek z istniejącym układem infrastruktury drogowej – wiele inwestycji umiejscawianych jest przy drogach dojazdowych do miasta.

Procesy suburbanizacji w Polsce obejmują praktycznie wszystkie większe miasta, a także część ośrodków średniej wielkości oraz małych miast liczących do 20 tys. mieszkańców [Brezdeń, Szmytkie, 2017, s. 62; Heffner, 2016, s. 83; Zborowski, Raźniak, 2013, s. 42-43]. Jednak natężenie tych procesów nie jest jednakowe – suburbanizacja najbardziej zaawansowana jest w największych obszarach metropolitalnych [Heffner, 2016, s. 84; Zborowski, Raźniak, 2013, s. 42]. Choć każde z miast posiada swoją specyfikę w tym zakresie i tym samym różne typy suburbiów [Szukalski, 2015, s. 3], to można próbować wskazać pewne cechy wspólne urbanizacji obszarów podmiejskich w Polsce. Badania miast powyżej 90 tys. mieszkańców wskazują, że strefy suburbanizacyjne charakteryzowały się zarówno większą niż miasta centralne dynamiką liczby ludności, jak też większym napływem nowych mieszkańców [Celińska-Janowicz, 2011, s. 104-105]. W przypadku wielu obszarów miejskich następuje utrata mieszkańców rdzenia i ich wzrost na obrzeżach [Brezdeń, Szmytkie, 2017, s. 62; Heffner, 2016, s. 86; Kaczmarek, 2017, s. 95]. Ponadto obserwowana jest zależność między skalą tego zjawiska a kategorią ośrodków – im niższa kategoria ośrodka miejskiego, tym większa skala spadku liczby ludności miast centralnych i mniejsze saldo migracji w strefach suburbanizacyjnych [Celińska-Janowicz, 2011, s. 104].

Najbardziej intensywne procesy suburbanizacji mają miejsce najczęściej na obszarach zlokalizowanych najbliżej miasta centralnego oraz wzdłuż przebiegu głównych ciągów komunikacyjnych [Brezdeń, Szmytkie, 2017, s. 62; Brzeziński, 2010, s. 176; Heffner, 2016, s. 93; Malesza i in., 2016, s. 27; Mrozik, Idczak, 2015, s. 189]. Ponadto większość nowych mieszkańców suburbiów jest pochodzenia miejskiego [Galka, Warych-Juras, 2011, s. 151], a dominującym typem zabudowy mieszkaniowej jest zabudowa jednorodzinna [Heffner, 2016, s. 93; Kaczmarek, 2017, s. 85; Mrozik, Idczak, 2015, s. 191; Musiał-Malagó, 2014, s. 69; Serafin, 2016, s. 217]. Strefa podmiejska dużych miast odznacza się również znaczącą aktywnością w zakresie lokalizacji podmiotów gospodarczych (głównie sektora MŚP) [Martyniuk-Pęczek, Martyniuk, 2013, s. 104; Parteka, Martyniuk-Pęczek, 2018, s. 110]. Powyższe cechy urbanizacji obszarów zewnętrznych polskich miast są charakterystyczne także dla Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego. W przypadku części polskich miast następuje wyprowadzanie funkcji handlowych z ich centrum do centrów handlowych zlokalizowanych wokół miast (w I pierścieniu gmin sąsiadujących z rdzeniem, czy wokół obwodnic miast) [Borucińska-Bieńkowska, 2015, s. 90; Maciejuk, 2015, s. 152; Twardzik, 2016, s. 86]. W Białymstoku natomiast tego rodzaju delokalizacja działalności komercyjnej ma mniejsze natężenie. W polskich aglomeracjach większość usług wyższego rzędu realizowana jest na terenie miasta centralnego, a występujące powiązania funkcjonalne nakierowane są przede wszystkim na rdzeń miejski [Borucińska-Bieńkowska, 2015, s. 90; Śleszyński, 2015, s. 56].

Mając na uwadze przyczyny suburbanizacji należy spodziewać się, że proces ten w obrębie Białegostoku będzie nadal zachodził. Warto też zwrócić uwagę, iż gminy tworzące zewnętrzną strefę miasta postrzegają urbanizację swojego terenu jako szansę dla ich rozwoju. W dłuższej perspektywie może to okazać się sprzeczne z celami rozwojowymi samego miasta, któremu zależeć będzie na osłabieniu tenden-

cji do przenoszenia się mieszkańców i przedsiębiorstw na obszary podmiejskie. Powstający na skutek procesów urbanizacji terenów podmiejskich hybrydowy krajobraz będzie miejscem ścierania się interesów różnych użytkowników tej przestrzeni i tym samym miejscem doświadczającym istotnej presji na jego przekształcanie bądź zachowanie. W związku z tym strefy zewnętrzne miast powinny stać się przedmiotem przemyślanych działań podmiotów publicznych – planowania rozwoju zarówno w kontekście poszczególnych gmin, jak też całych obszarów funkcjonalnych.

Literatura

- Besussi E., Chin N., Batty M., Longley P., 2010, *The Structure and Form of Urban Settlements*, [in:] *Remote Sensing of Urban and Suburban Areas*, Rashed T., Jürgens C. (eds.), Springer, London-New York.
- Bittner Ch., Sofer M., 2013, *Land use changes in the rural–urban fringe: An Israeli case study*, „Land Use Policy”, no. 33, pp. 11-19, DOI: 10.1016/j.landusepol.2012.11.013.
- Borucińska-Bieńkowska H., 2015, *Metropolizacja jako proces urbanizacji gmin Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego*, [w:] *Spoleczne i ekonomiczne aspekty urbanizacji i metropolizacji*, Malikowski M., Palak M., Halik J. (red.), Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Brezdeń P., Szymytkie R., 2017, *Procesy koncentracji działalności przemysłowej w strefie podmiejskiej na przykładzie Dolnego Śląska*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, nr 31(2), s. 56-74, DOI: 10.24917/20801653.312.4.
- Brzeziński C., 2010, *Procesy suburbanizacji obszarów podmiejskich na przykładzie gmin powiatu pabianickiego. Zmiany przestrzenne*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Oeconomica”, nr 245, s. 169-177.
- Celińska-Janowicz D., 2011, *Ocena wpływu polityki spójności 2004-2006 na przeciwdziałanie negatywnym skutkom suburbanizacji*, „Studia Regionalne i Lokalne”, wydanie specjalne, s. 98-122.
- Cohen B., 2004, *Urban Growth in Developing Countries: A Review of Current Trends and a Caution Regarding Existing Forecasts*, „World Development”, vol. 32 (1), pp. 23-51, DOI: 10.1016/j.worlddev.2003.04.008.
- Collis Ch., Felton E., Graham P., 2010, *Beyond the Inner City: Real and Imagined Places in Creative Place Policy and Practice*, „The Information Society”, vol. 26, iss. 2, pp. 104-112, DOI: 10.1080/01972240903562738.
- Galka J., Warych-Juras A., 2011, *Regionalne uwarunkowania suburbanizacji w Polsce*, „Studia Miejskie”, t. 3, s. 147-157.
- Gallent N., 2006, *The Rural–Urban Fringe: A New Priority for Planning Policy?*, „Planning, Practice & Research”, vol. 21, no. 3.
- Gonda-Soroczyńska E., 2009, *Przemiany strefy podmiejskiej Wrocławia w ostatnim dziesięcioleciu*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, nr 4.

- Heffner K., 2016, *Proces suburbanizacji a polityka miejska w Polsce*, [w:] *Miasto – region – gospodarka w badaniach geograficznych. W stulecie urodzin Profesora Ludwika Straszewicza*, Marszał T. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kaczmarek T., 2017, *Dynamika i kierunki rozwoju suburbanizacji rezydencjalnej w aglomeracji poznańskiej*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Geographica Socio-Oeconomica”, nr 27, s. 81-89, DOI: 11089/22102.
- Kryteria delimitacji miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich*, 2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Krzysztofik R., Runge J., 2011, *Delimitacja regionu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii „Silesia”*, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec.
- Lin G.C.S., 2007, *Reproducing Spaces of Chinese Urbanisation: New City-based and Land-centred Urban Transformation*, “Urban Studies”, vol. 44, iss. 9, pp. 1827-1855, DOI: 10.1080/00420980701426673.
- van Leeuwen E. S., 2010, *Urban-Rural Interactions Towns as Focus Points in Rural Development*, Springer Heidelberg, Dordrecht-London-New York.
- Maciejuk M., 2015, *Suburbanizacja miast średniej wielkości w Polsce na przykładzie regionu jeleniogórskiego w latach 1995-2013*, „Studia Miejskie”, nr 20, s. 141-153.
- Malesza H., Szewrański S., Kazak J., 2016, *Małe miasto a obszary wiejskie w strefie suburbanialnej – studium przypadku gminy Oborniki Śląskie*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 279, s. 25-36.
- Martyniuk-Pęczek J., Martyniuk O., 2013, *Wpływ procesu suburbanizacji na rozwój przedsiębiorstw sektora MŚP w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 752 (102), s. 96-105.
- Mrozik K., Idczak P., 2015, *Suburbanizacja w wybranych gminach wiejskich bydgosko-toruńskiego obszaru metropolitalnego*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, nr 42 (2), s. 183-194.
- Musiał-Malagó M., 2014, *Procesy suburbanizacji obszarów podmiejskich Krakowa*, „Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie”, nr 12(936), s. 63-77, DOI: 10.15678/ZNUEK.2014.0936.1205.
- Parteka T., Martyniuk-Pęczek J., 2018, *Gniazda przedsiębiorczości w strefie podmiejskiej metropolii*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 504, s. 100-111, DOI: 10.15611/pn.2018.504.10.
- Parysek J.J., 2008, *Urbanizacja i niektóre współczesne idee, koncepcje i modele planowania rozwoju miast*, [w:] *Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji*, Ślodziak J., Śmigielka M. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Juchnowiec Kościelny na lata 2016-2020*, 2015, Juchnowiec Kościelny.
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Zabłudów na lata 2007-2013*, 2007, Zabłudów.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2004 r.*, 2004, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2005 r.*, 2005, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2006 r.*, 2006, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2007 r.*, 2007, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2008 r.*, 2008, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2009 r.*, 2009, GUS, Warszawa.

- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2010 r.*, 2010, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2011 r.*, 2011, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2012 r.*, 2012, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2013 r.*, 2013, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2014 r.*, 2014, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2015 r.*, 2015, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2016 r.*, 2016, GUS, Warszawa.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2017 r.*, 2017, GUS, Warszawa.
- Program Rozwoju Lokalnego Gminy Turośń Kościelna na lata 2016-2020*, 2015, Turośń Kościelna.
- Rajman J., 2003, *Geografia ludności i osadnictwa. Słownik terminologiczny*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Rynio D., 2006, *Funkcje policentrycznych i monocentrycznych aglomeracji miejskich w układach przestrzennych (szkic)*, [w:] *Przemiany przestrzeni miast i stref podmiejskich*, Słodczyk J., Klimek R. (red.), Uniwersytet Opolski, Opole.
- Salvati L., Carlucci M., 2014, *Urban Growth and Land-Use Structure in Two Mediterranean Regions: An Exploratory Spatial Data Analysis*, SAGE Open, vol. 4 (4), pp. 1-13, DOI: 10.1177/2158244014561199.
- Scott A.J., Carter C., Reed R., Larkham P., Adams D., Morton N., Waters R., Collier D., Crean C., Curzon R., Forster R., Gibbs P., Grayson N., Hardma M., Hearle A., Jarvis D., Kennet M., Leach K., Middleton M., Schiessel N., Stonyer B., Coles R., 2013, *Disintegrated development at the rural–urban fringe: Re-connecting spatial planning theory and practice*, “Progress in Planning”, vol. 83, pp. 1-52, DOI: 10.1016/j.progress.2012.09.001.
- Serafin P., 2016, *Rozkwitanie się miast na przykładzie Nowego Sącza w województwie małopolskim*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 443, s. 204-219, DOI: 10.15611/pn.2016.443.18.
- Śleszyński P., 2015, *Obszar Metropolitalny Warszawy a rozwój Mazowsza. Wybrane wyniki badań prowadzonych w projekcie „Trendy Rozwojowe Mazowsza”*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 3(61), s. 43-66, DOI: 10.7366/1509499536103.
- State of the world population 2007: Unleashing the potential of urban growth*, 2007, UNFPA, <https://www.unfpa.org/publications/state-world-population-2007> [data wejścia: 21.09.2017].
- Strategia Rozwoju Gminy Wasilków na lata 2012-2020*, 2012, Wasilków.
- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Supraśl na lata 2016-2022*, 2015, Supraśl.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Czarna Białostocka*, 2003, Białystok.
- Sullivan W.C., Lovell S.T., 2006, *Improving the visual quality of commercial development at the rural–urban fringe*, “Landscape and Urban Planning”, vol. 77 (1), pp. 152-166, DOI: 10.1016/j.landurbplan.2005.01.008.
- Szukalski P., 2015, *Suburbanizacja obszarów wielkomiejskich w Polsce*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, nr 4.
- Szymańska D., 2007, *Urbanizacja na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Tian L., Ge B., Li Y., 2017, *Impacts of state-led and bottom-up urbanization on land use change in the peri-urban areas of Shanghai: Planned growth or uncontrolled sprawl?*, "Cities", vol. 60, part B, pp. 476-486, DOI: 10.1016/j.cities.2016.01.002.
- Twardzik M., 2016, *Rozwój nowoczesnego handlu w małych miastach i obszarach wiejskich w strefie zewnętrznej metropolii (przykład województwa śląskiego)*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 279.
- Venanzoni G., Carlucci M., Salvati L., 2017, *Latent sprawl patterns and the spatial distribution of businesses in a southern European city*, "Cities", vol. 62, pp. 50-61, DOI: 10.1016/j.cities.2016.12.008.
- Ward C.D., Shackleton Ch.M. 2016 *Natural Resource Use, Incomes, and Poverty Along the Rural-Urban Continuum of Two Medium-Sized, South African Towns*, "World Development", vol. 78.
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., 2006, *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI wieku*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa.
- Zborowski A., Raźniak P., 2013, *Suburbanizacja rezydencjonalna w Polsce – ocena procesu*, „Studia Miejskie”, t. 9, s. 37-50.
- Zintegrowana Strategia Rozwoju Gminy Choroszcz na lata 2016-2025*, 2016, Choroszcz.
- Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Łapy*, 2011, Łapy.
- www 1, <http://www.bof.org.pl> [data wejścia: 21.09.2017].
- www 2, <https://geo.stat.gov.pl> [data wejścia: 21.09.2017].
- www 3, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx> [data wejścia: 21.09.2017].
- www 4, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/> [data wejścia: 15.10.2017].
- www 5, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/> [data wejścia: 17.10.2017].
- www 6, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/> [data wejścia: 06.11.2017].
- www 7, <http://bip.st.bialystok.wrotapodlasia.pl/f100c0bb176646e/bbd45be3f9d1e1c/2014.html>, *Rejestr decyzji pozwoleń na budowę 2013; Rejestr decyzji pozwoleń na budowę 2014 (nr 1-250); Rejestr decyzji pozwoleń na budowę 2014 (nr 251-1112); Rejestr decyzji pozwoleń na budowę 2014 (nr 1113-2010); Rejestr decyzji pozwoleń na budowę 2015 (I-V); Rejestr decyzji pozwoleń na budowę 2015 (IV-IX); Rejestr decyzji pozwoleń na budowę 2015 (X-XII); Rejestr decyzji pozwoleń na budowę 2016 (I-V)* [data wejścia: 13-14.11.2017].